

© JEAN KOENE 1998

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, gekopieerd of overgenomen,
zonder de schriftelijke toestemming van de schrijver.

Reacties op een reactionaire daad

Minister A.R. Falck (1777-1843)

REACTIES OP EEN REACTIONAIRE DAAD

Isaac da Costa, schrijver van het strijdschrift *Bezwaren tegen den geest der eeuw* (1823), was het geestelijk kind van de rigoureuze protestantse dichter Willem Bilderdijk. Da Costa was in 1798 geboren als afstammeling van een Portugees-joods geslacht, maar brak op volwassen leeftijd met het geloof van zijn vaderen en werd, net als zijn inspirator Bilderdijk, streng christelijk. In 1822 werd hij gedoopt en aangenomen als lid van de Nederlands Hervormde kerk.

Da Costa's geestelijke leidsman Bilderdijk was op het gebied van de godsdienst radicaal-orthodox en stond, politiek gesproken, pal achter het Huis van Oranje. Volgens een van zijn bewonderaars, de te laat geboren en al even streng gereformeerde Rudolf van Reest, was Bilderdijk: 'Contra Remonstrantsch – warm Oranje-gezind – anti Barneveldsch – anti Loevestijnsch – anti Patriot en (...) anti Liberaal'. Om zijn positie aan te geven noemde Bilderdijk zich zelf 'Voetiaan', daarmee postuum hulde brengend aan de predikant Voetius, het toonbeeld van protestantse orthodoxie in de zeventiende eeuw. Voetius was in zijn tijd een contra-remonstrants theoloog en een vurig aanhanger van de Oranjes: de absolute tegenpool van mensen als Oldenbarneveldt en Jan de Witt. Voor die Hollandse regenten uit de Gouden Eeuw had ook Bilderdijk geen goed woord over en hij nam het de verlichte geesten uit zijn tijd hoogst kwalijk dat zij die twee tegenstanders van Oranje, en van de orthodoxe godsdienst, op een voetstuk plaatsten. Met name de achttiende-eeuwse historicus Jan Wagenaar had het bij Bilderdijk verbruid, omdat hij Oldenbarneveldt en De Witt lovend had beschreven in zijn standaardwerk *Vaderlandsche Historie* (1749-1759), dat een grote invloed uitoefende op de geschiedkundige meningsvorming.

Bilderdijk had veel gezag bij protestantse jongeren die, begeesterd en vervuld van romantische gevoelens, de protestants-christelijke godsdienst nieuw leven wilden inblazen. Die jongeren bewonderden de godsdienstig gedreven dichter en beschouwden hem als hun grote bron van inspiratie. Bilderdijk werd door zijn geestverwanten beschouwd als de 'Vader van het (protestantse) Réveil' en Da Costa, Bilderdijks geestelijk kind, als zijn 'profeet'. Bilderdijk en Da Costa waren twee zielen, één gedachte. Toen na het verschijnen van Da Costa's *Bezwaren tegen den geest der eeuw* heftige kritiek op dat werk werd geleverd door de vrijer denkende geesten uit die tijd, nam Bilderdijk het op voor zijn vijftientigjarige discipel. In hetzelfde jaar 1823 publiceerde hij namelijk zijn verdedigingsgeschrift *Bezwaren tegen den geest der eeuw van Mr. I. da Costa toegelicht*. Die verdediging was voor Bilderdijk heel

erg gemakkelijk, want alles wat Da Costa had geponeerd, kon hij moeiteloos onderschrijven. Zelf had hij eigenlijk nooit iets anders verkondigd.

Hoe onberekenbaar Bilderdijk ook was in het dagelijks leven, in zijn reactionaire denkbeelden was hij standvastig. Die denkbeelden stelde hij nooit bij. Anders was het gesteld met Da Costa, die op oudere leeftijd tot rijper oordeel kwam, waardoor zijn opvattingen gematigder en reëler werden. Wenste hij in 1823 nog een terugkeer naar de toestand van vóór de Franse revolutie (het ancien régime), twintig jaar later dacht hij wat genuanceerder en ‘verlichter’ daarover. ‘In jonger leeftijd –zo schreef hij toen– meende ik de genezing van het bestaande kwaad in de kerk en maatschappij grotendeels te mogen zoeken in de terugkeer tot de vroegere toestand. Thans zie ik die genezing alleen denkbaar in den weg der vooruitgang naar een nieuwe toekomst.’

POLITICI OVER DE ‘BEZWAREN’

Tot degenen die het verschijnen van Da Costa’s *Bezwaren tegen den geest der eeuw* met instemming begroetten, behoorde ongetwijfeld de toen regerende koning Willem I. Die despotisch ingestelde vorst had met democratisering en met dingen zoals een Grondwet weinig op en kon de reactionaire opvattingen van Da Costa gemakkelijk delen. Da Costa, die de inconstitutionele voorkeur van Willem I kende, had na het verschijnen van zijn boek de vrijheid genomen, een exemplaar ervan aan Zijne Majesteit te doen toekomen. Hoe de koning op het werk heeft gereageerd weten we niet. Wat we wel weten is, dat enkele van zijn ministers er erg kwaad over waren.

De toenmalige minister van Justitie Van Maanen liet zich scherp afkeurend uit over die *Bezwaren*. Hij vroeg zich zelfs af, of de schrijver daarvan niet strafrechtelijk moest worden vervolgd vanwege zijn anti-grondwettelijke uitspraken. Bij nadere beschouwing leek het hem echter beter, van eventuele rechtsvervolging af te zien en van Da Costa geen martelaar te maken. Bovendien was Da Costa in zijn ogen toch maar een prulschrijver en niets meer dan een naloper, een na-aper van Bilderdijk.

Het prulschrift van Da Costa zoude misschien misdadig geacht kunnen worden –aldus minister Van Maanen– maar dat zot en dom geschrijf van dien aap van den grimmigen Bilderdijk zoude misschien te groote belangstelling verwekken, wanneer men daarvoor rechtsvervolging aanving.

Falck, een ander minister uit het kabinet van Willem I, was van mening dat het exemplaar van de *Bezwaren tegen den geest der eeuw* dat aan de koning was aangeboden, zo spoedig mogelijk bij de schrijver moest worden terugbezorgd. Aanvaarding van dat geschenk zou de indruk kunnen wekken, dat de koning het met de inhoud daarvan eens was. In een brief diende hij de koning van advies:

Wat men dezer ongelukkige eeuw – zoo schrijft Falck – ook ten laste moge leggen, één voorrecht verschaft zij onbetwistbaar: een iegelijk kan, zonder dat hem iets kwaads wedervare, en integendeel onder de bescherming der wetten, zijne bezwaren, welke die ook zijn mogen, uitspreken en nederschrijven niet alleen, maar ook algemeen bekend maken en aan de geheele wereld, zooals men zegt, vertellen en voordragen. Verre zij het dus van mij om kwalijk te nemen, dat de heer Da Costa zich van zijn

gemoedelijk bezwaar ontlast heeft. Hem zelve zal zulks waarschijnlijk veel goeds hebben gedaan en de negentiende eeuw kan het even weinig deren als de geregelde ontwikkeling der menschelijke beschaving en kennis.

Beter ware het misschien geweest, dat hij zijn werk den titel van *Veroordeling der eeuw* gegeven had; want hij bepaalt zich niet tot klagen over deze of gene punten; hij keurt alles af, zonder uitzondering of onderscheid, en deze afkeuring geldt niet alleen den geest, maar alle instellingen en verordeningen. Dit ondertusschen zal genoegzaam door de gewone letterkundige critiek onderzocht en bestreden worden. De schrijver heeft van zijne recensenten eene verdediging van het lager onderwijs, van den toestand der wetenschappen, van dien der schoone kunsten te wachten, bij welke zijne eenzijdige en overdrevene machtspreuken tot hare eigenlijke waarde zullen worden teruggebracht.

Wellicht ook bemoeijkt men den lofredenaar van al het oude, met een verzoek om specifieke opgave van den tijd, in welken hij bij voorkeur had willen leven, en of het bij de Germaanse ruwheid of bij de eeuwen der feodaliteit of bij het tijdperk van religie-oorlogen en van de werkzaamheid der geloofs-inquisiteurs is, dat de negentiende eeuw zoo verre achter liggen moet?

Doch dit rapport beperkende tot het oogpunt, waaruit een boek beoordeeld worden moet, dat aan U.M. is aangeboden, zal ik vragen wat men van een auteur te denken hebbe, die Hoogstdezelve vergt zulke uitvallen te lezen, als hij zich op pag. 83 tegen de maatschappij van algemeene weldadigheid, op pag. 27 omtrent de afschaffing van de slavernij der negers, op pag. 42 tegen alle constitutioneele regeeringsvormen veroorlooft?

Veel erger is evenwel het geen U.M. op pag. 58 en 59 aantreffen zal omtrent den aard van onze Grondwet, in welke de heer Da Costa slechts een van den Souverein uitgegaan reglement van regeering ziet en omtrent 'skonings ongehoudenheid aan den eed, op die Grondwet gedaan, zoodra derzelver intrekking, hetzij geheel of ten deele, naar zijn eigen oordeel gevorderd wordt!

Ik onthoude mij van het onderzoek, of zoodanige beginselen straffeloos kunnen worden voorgedragen en gepredikt; maar dit komt mij volkomen zeker voor, dat U.M. ten zorgvuldigste al hetgeen behoort te vermijden, wat de kwaadwilligheid als eene goedkeuring derzelve van de zijde van het hoogste gezag zoude kunnen uitleggen, en ik achte mij dus verplicht aan te raden, dat U.M. het onderhavige werk door den gouverneur van Noord-Holland of door de burgemeesteren der hoofdstad aan de auteur terug doe geven, onder mededeeling van de redenen, om welke zijn hulde in deze Hoogstdezelve ongevallig is geweest. (Brief, geciteerd door Th. Jorissen in *Historische Karakters*, deel 2, blz. 97 e.v. –)

Falck, die voorstander was van een krachtig gezag, maar niet overliep van bewondering voor de manier waarop dat gezag door Willem I werd uitgeoefend, besefte goed dat de koning heimelijk ingenomen zou zijn met het geschrift van Da Costa. Veel van wat daarin verkondigd werd was, volgens hem, koren op de koninklijke molen. De juistheid van deze zienswijze bleek maar al te spoedig. De koning nam maatregelen, echter niet tegen Da Costa, maar tegen de minister die hem zo openhartig geadviseerd had. Tot veler verbazing werd de gevierde Falck in 1824 als minister ontslagen en vervolgens als Nederlands gezant afgevaardigd naar Londen. Hij bleef daar tot 1830. In dat jaar van de Belgische opstand werd Falck in ere hersteld, want toen had de koning hem weer hard nodig.

De negentiende-eeuwse historicus Theod. Jorissen schreef een biografie van minister Falck. Dat deze politicus door de koning naar Londen werd uitgerangeerd, stond voor hem zo goed als vast. In het commentaar dat een zekere Mr. Sillem in *De Gids* had geleverd, kon hij zich gemakkelijk vinden. Sillem liet eertijds in dat tijdschrift weten, dat hij het ‘niet onwaarschijnlijk’ achtte,

dat Willem I, die van zijne ministers meer onderworpenheid aan zijne inzichten verlangde dan Falck eigen was – van de groote bekwaamheden van den gewezen minister van Onderwijs, Nijverheid en Koloniën liever op een afstand en zonder dagelijksche aanraking gebruik maken wilde.

‘Niet onwaarschijnlijk, inderdaad!’, schrijft Jorissen daarbij.

MINISTER FALCK (1777-1843)

Anton Reinhard Falck, geboren in Utrecht, studeerde rechten in Leiden en liep daarna colleges diplomatie in Göttingen. Na afloop van zijn studie werd hij gezantschapssecretaris in Madrid. Hij bleef die functie vervullen, ook nog nadat koning Lodewijk Napoleon hier de regering op zich genomen had. Tijdens de Franse overheersing, van 1810 tot 1813, speelde hij echter geen rol in het openbare leven, maar maakte hij reizen in de noordelijke landen. In 1813 weer teruggekeerd in ons land, behoorde hij tot degenen die in verzet kwamen tegen de Franse bezetting op een moment dat de toestand nog onzeker en opstand levensgevaarlijk was. Falck stond op hetzelfde standpunt als de moedige minister Krayenhoff, maar was toch niet helemaal uit hetzelfde hout gesneden. Toen Krayenhoff hem een pistool aanbood met de woorden: Als de Fransen het conflict winnen, ‘dan maar, kort en goed, een kogel door de kop’, bedankte Falck hem vriendelijk voor dat lugubere aanbod.

In de tijd dat de Franse koning Lodewijk Napoleon hier de scepter zwaaide, koesterde Falck al de schone droom van een hereniging van België en Nederland. Toen dat droombeeld in 1814 werkelijkheid werd, was hij, als kersverse secretaris van Staat, direct bij de totstandkoming van de eenheid betrokken. De tekst van de stichtingsoorkonde van het Koninkrijk der Nederlanden is van zijn hand. De Nederlandse regering belastte hem in de begintijd herhaaldelijk met missies naar Wenen en Londen. Enkele jaren later, in 1818, werd hij minister van Onderwijs en Nationale Nijverheid.

Als minister van Onderwijs deed Falck veel voor België. Hij zorgde ervoor dat in Gent en Luik universiteiten werden opgericht. Door zijn beleid kwamen op diverse plaatsen in dat zuidelijk deel van het Koninkrijk athenea en colleges tot stand en werd in Brussel de Academie van Wetenschappen opnieuw in het leven geroepen. Op zijn voorstel werden de belangrijkste bepalingen van de Noord-Nederlandse onderwijswetgeving ook van toepassing gemaakt voor het Zuiden.

In 1830 riep koning Willem I Falck terug uit Londen, omdat hij de onderhandelingen over de positie van Vlaanderen en Wallonië bij voorkeur aan iemand toevertrouwde die met de Belgen altijd op goede voet had gestaan en zijn sporen verdiend had als onderhandelaar. Na de definitieve afscheiding van België kreeg Falck de functie van Nederlands gezant in Brussel. Daar stierf hij in 1843.